

УДК: 342.53(497.11)"1843"
Рад примљен: 30.05.2018.
Рад прихваћен: 28.06.2018.

др Радомир Ј. Поповић
виши научни сарадник
Историјски институт
Београд
rjpopovic@gmail.com

СЕПТЕМБАРСКА СКУПШТИНА 1843. ГОДИНЕ*

Апстракт: У раду је истакнута посебност народних скупштина од 1839. до 1843. године у односу на скупштине из времена прве владе кнеза Милоша. Током 1843. године одржане су три Народне скупштине: у Топчидеру, у Крагујевцу и Београду. На Септембарској скупштини у Београду од 14. до 17. септембра 1843. године прочитан је берат Порте којим је Александар Карађорђевић потврђен за кнеза Србије. У раду је анализиран избор посланика Скупштине, њихова бројност, трошкови везани за дневнице посланике и одлуке које је скупштина донела. На крају рада приложен је списак 572 посланика који су потписали молбу поднету кнезу Александру у вези захтева да се Вучић и Петронијевић врате из политичког прогонства у Србију.

Кључне речи: Народна скупштина, 1843. година, берат, кнез Александар, уставобранитељи, Министарство унутрашњих дела

* * *

На скупштинама за време Првог српског устанка окупљале су се војне и цивилне старешине које су одлучивале о војним питањима и уређењу земљу. Кнез Милош је током прве владавине сазивао главне

* Рад је настао као резултат рада на пројекту *Европа и Срби (1804–1918): Подстицаји и искушења европске модерне* које финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Евиденциони број пројекта 177031.

(велике) и мале (редовне) скупштине, које су се у четвртој деценији 19. века нередовно одржавале.¹ Сртењским уставом 1835. године предвиђено је да кнез једном годишње, по потреби више пута, сазива скупштину, чије је најважније право било усвајање буџета.² После суспензије Устава, скупштина је сазивана по ранијем обичају. Устав из 1838. године није предвидео установу Народне скупштине. Накнадно, указом кнеза Милоша од 30. марта 1839. године³, то јест уставним амандманом који је донет после консултација са Портом и Русијом, омогућено је „да се она, ако и није уметнута у устав, по старом обичају, кад год потреба ове признана буде, сазивље.“⁴

Народна скупштина „по старом обичају“ састајала се више пута од 1839. до 1843. године. Обреновићевци и уставобранитељи су на њима одмеравали снаге и користили их за своје политичке циљеве. На јунским скупштинама 1839. године уставобранитељи су приморали обреновићевце на повлачење, а врхунац је представљала абдикација кнеза Милоша. Када је кнез Михаило преузео власт у марту 1840. године, обреновићевци су на скупштинама у марту и јулу приморали уставобранитеље на одступање са државних звања и политичку емиграцију.⁵ На скупштини у септембру и новембру 1842. године најпре је формално проглашена династичка смена и избор (први) кнеза Александра Карађорђевића, потом је обнародован брат Порте којим је признат нови кнез Србије.⁶

Прву годину владавине уставобранитеља обележила је дубока криза. Смена чиновника и официра, присталица династије Обреновић, те буне и завере истих против новог режима, дестабилизовале су земљу изнутра. Русија је оспорила избор Александра Карађорђевића за кнеза Србије. Ву-

1 Љ. Кандић, *Састав скупштина и њихов систем у Србији у првој половини XIX века (до 1839)*, *Анали Правног факултета* (даље: АПФ) 1–2 (1960), 133–152; *Иста, Делатност скупштина за време прве владе кнеза Милоша Обреновића*, АПФ I–III (1961), 55–68; *Иста, Скупштине и избори народних представника за време прве владе Милоша Обреновића*, *Зборник за историју Матице српске* 6 (1969) 155–168; Р. Љушић, *Кнежевина Србија, 1830–1839*. Београд, 1986, 209–211.

2 Р. Љушић, *нав. дело*, 141–142.

3 Сви датуми у тексту су дати по новом календару, изузев датума периодике из 19. века.

4 *Зборник закона и уредаба у Књажеском Србији у досадањим зборницима нештаманих а издајих од 2. фебруара 1835. до 23. октобра 1875. године*, Београд, 1877, 248; Р. Љушић, *Кнежевина Србија*, 190.

5 Р. Љушић, *Народне скупштине у Србији за време Првој намесништва 1839. 1840. године*, *Зборник МС за историју* 22 (1980), 17–47;

6 Ј. Милићевић, *Народне скупштине у Србији 1839–1842. године* у: *Друштвене појаве у Србији у 19. веку*, приредио Р. Љушић, Београд, 2002, 92–147.

чићеву буну сматрала је као револуционаран акт уперен против њених интереса и захтевала је поништење избора Александра Карађорђевића и кажњавање главних виновника преврата Вучића и Петронијевића. Кризу у Кнежевини додатно су оптеретиле Порта, Аустрија, посредно Велика Британија и Француска које су из својих интереса биле уплетене у решавање „српске кризе у Источном питању“. Резултат вишемесечних преговора европских влада је одлука о понављању избора за кнеза Србије која је усаглашена у пролеће 1843. године. Порта је крајем маја те године упутила ферман београдском мухафису Хафис-паши с налогом да разреши дужности кнеза Александра, одлуку обзнани народу, потом да се приступи изабери три намесника („кајмакама“) који ће на дужности остати до избора новог кнеза.⁷ Порта и српска влада искључиле су из кандидатуре кнеза Михаила, једино је учињен уступак обреновићевцима избеглим у Аустрију да учествују у избору кнеза.

Уставобранитељска влада, да би дала легитимитет својим одлукама три пута је, од јуна до септембра 1843. године, сазивала Народну скупштину. Скупштина одржана у јуну у Топчидеру имала је две седнице. На првој скупштинској седници од 16. до 19. јуна 1843. године објављена је оставка кнеза Александра, и образовано је трочлано Намесништво (Стефан Стефановић Тенка, Лазар Теодоровић, Милосав Здравковић Ресавац).⁸ Дуга скупштинска седница, Видовданска, одржана је, такође, у Топчидеру од 27. до 30. јуна и на њој је спроведен поновни избор Александра Карађорђевића за кнеза Србије.⁹ Међутим, руска влада се није сагласила са одлуком њеног специјалног изасланика у Србији барона Ливена да Вучић и Петронијевић избегну казну и упорно је тражила њихово протеривање из Србије. Народна скупштина у Крагујевцу од 9. до 11. августа 1843. године одлучивала је о том захтеву.¹⁰ На последњој у низу, Септембарској скупштини 1843. годи-

⁷ В. Вучковић, *Српска криза у Источном питању 1842–1843*, Београд, 1957, 84–106.

⁸ *Српске новине* (даље: СН), бр. 45, 5. јун 1843; Д. Страњаковић, *нав. дело*, 54–55; Јован Милићевић *нав. дело*, 124; Р. Ј. Поповић, *Тома Вучић Перишић*, 158–159; Страњаковић тврди да је Народна скупштина одржана од 3/15. до 6/18. јуна 1843. године. Скупштина је отворена 4/16. јуна. Скупштинска седница завршена је 19. јуна, а наредног дана, кнез Александар, Петронијевић и Вучић су поднели оставке. Иначе, Страњаковић истиче да је реч о посебној Народној скупштини, док Јован Милићевић пише да је реч о „првом делу скупштинског рада“. Милићевићева оцена је исправнија, јер су посланици од 15. јуна када су им оверена пуномоћја до 30. јуна 1843. године, када је скупштина отпуштена непрекидно боравили у Топчидеру (Д. Страњаковић, *нав. дело*, 52 – 54; Ј. Милићевић, *нав. дело*, 124).

⁹ СН, бр. 48, 16. јун 1843; СН, бр. 49, 19. јун 1843.

¹⁰ Захтев Русије за удаљење Вучића и Петронијевића из Србије изазвао је пажњу великих европских земаља. Пољска емиграција заинтересовала је енглеску владу за збивања

не, пошто су формално испуњени руски ултимативни захтеви (спроведен нови избор кнеза и прогнани виновници династичког преврата) свечано је објављен султанов берат којим је потврђен (други) избор Александра Карађорђевића за кнеза Србије.¹¹

Посланици („депутирци“) народних скупштина одржаних 1843. године бирани су на среским скупштинама. Избор посланика спровођен је под будним оком Министарстава унутрашњих дела.¹² Посланици за јунску скупштину у Топчидеру бирани су „по дојакошњем обичају“, то јест, свака општина слала је једног посланика, а општине са двеста кућа бирале су два посланика; варошке општине бирале су два, варош Београд четири посланика. На скупштинама су учествовали представници извршне, судске власти и свештенство. Изабрани посланици имали су потписана пуномођја.¹³

у Србији. Енглеска и Француска биле су, заправо, задовољне поновним избором кнеза Александра, па су сматрале да се не треба противити руском захтеву у вези изгнанства Вучића и Петронијевића из земље. Међутим, Вучић и Петронијевић, охрабривани од француског конзула у Србији Кодрике, очекивали су помоћ западних сила. Адолф Буркне, француски амбасадор у Цариграду, саветовао је, ипак, покоровање руским захтевима. Народна скупштина у Крагујевцу почела је с радом када је та вест приспела у Београд. Конзул Кодрика је кришом дошао у Јагодину и Атанасију Николићу, поверенику српске владе саопштио промењени став француске дипломатије. Тек тада су Вучић и Петронијевић саопштили своју одлуку о одласку из земље (В. Вучковић, *нав. дело*, 121–122; Р. Ј. Поповић, *нав. дело*, 159–161).

¹¹ О Септембарској скупштини 1843. године писали су: А. Ивић, *Из доба Карађорђа и сина му кнеза Александра*, поговор Р. Самарцић, Београд, 1984², 124–125; В. Вучковић, *нав. дело*, 123–125; Јован Милићевић, *Народне скупшћине у Србији 1839–1843. године* у: Друштвене појаве у Србији у 19. веку, приредио Р. Љушић, Београд, 2002, 92–147. Нил Попов и Д. Страњаковић скупштину не помиње већ пишу о чину објаве берата (Н. Попов, *Србија и Русија од Кочине крајине до Св. андрејске скупшћине*, Београд, 1870, 211 и Д. Страњаковић, *Влада уставовранишеља 1842–1853*, Београд, 1932, 62).

¹² Илија Гарашанин у писму Книћанину 27. маја 1843. године пише да је потребно сазвати Народну скупштину. „Народ треба да буде добро расположен и једномислен, пак остало све ће бити добро“ (*Прејиска Илије Гарашанина 1839–1849*, књига 1, скупио и за штампу средио Гргур Јакшић, Београд, 1950, 34).

¹³ Д. Страњаковић, *нав. дело*, 49, 51; Ј. Милићевић, *нав. дело*, 125. На првој седници јунске скупштине у Топчидеру Крагујевачки округ представљали су: Дена Стојковић и Ивко Стојановић као представници вароши крагујевачке; Јеремија Станковић председник и Срећко Поповић члан Суда округа крагујевачког. Посланици (43) Среза грузанског изабрани су на среској скупштини у Вучковици 8. јуна 1843; из Среза Лепеничког (57), посланици су изабрани на скупштини у Рачи 5. јуна; из Среза јасеничког (20) на среској скупштини држаној у Врбици 11. јуна. Према тома, из округа Крагујевачког на првој скупштинској седници 16. јуна присуствовала су 124 посланика, а на другој скупштинској седници 136 посланика (АС, ДС, Протокол пуномођја Народне скупштине под 4. и 15. јунија 1843. године у Топчидеру држане, књ. 92).

На Видовданској скупштини тим посланицима придружена су још по четири посланика из сваког среза.¹⁴

После те скупштине, у ишчекивању берата, Намесништво и Савет су 18. јула 1843. године прописали нова правила за избор народних посланика. Уместо једног или чак два народна представника из сваке општине у Кнежевини, што је скупштину чинило гломазном, сада је један посланик биран на петсто пореских обвезника. Осим изабраних, на скупштину су позвани и представници окружне и судске власти (окружни начелник или његов помоћник, један срески начелник, председник окружног суда и члан окружног суда), представници окружних вароши и свештенство. За разлику од претходне скупштине, сада пуномоћја нису била потребна, „већ само да свако окружно начелништво из свога окружија депутирце с писмом својим за увереније да су они за тај конач изабрани и послани, снабде.“¹⁵ У распису Министарства унутрашњих дела предвиђен је број посланика по окрузима – окружне вароши бирале су једног посланика – и наведена су имена на скупштину позваних свештених лица.¹⁶

¹⁴ Илија Гарашанин у писму Стевану Книћанину 17. јуна 1843. године пише да турски и руски званичници признају легитимитет постојеће скупштине, „но да се још из сваког среза по четири човека позову на скупштину, који ћеду се форме ради за избор Књаза позвати и који ћеду и овим овде депутирцима пуномоћја донети да к избору приступити могу“ (*Прејиска Илије Гарашанина*, 36); АС, ДС, Протокол пуномоћја Народне скупштине, књ. 92. У Србији 1843. године у 17 округа било је 54 среза (*Речник ѿеѿаѿијско-сѿаѿијсѿични Србије*, саставио Јован Гавриловић, Београд 1994², 216–217). На другој седници јунске скупштине 1843. која је отворена на Видовдан учествовало је око 2.000 посланика (Д. Страњаковић, *нав. дело*, 51).

¹⁵ „Скупштина ова има се слеђујућим редом сазвати: 1) за строго народне депутирце да буде од 500 данак плаћајући глава одприлике по један човек са познатим претписаним својствима за депутирца изабран. Од сваке окружне вароши по један; 2) из сваког окружног начелника по један чиновник или началник, као год из сваког суда по један судија (член или председатељ суда) и одакле је могуће по један срески начелник; 3) из сваке епархије под 2 свештеника и то 1 монашеског и 1 мирског реда а из архидијецезе 4 такова или колико г. митрополит за добро нађе (АС, МУД-п, 1843, VI, 16; Ј. Милићевић, *нав. дело*, 125–126).

¹⁶ У распису Министарства унутрашњих дела предвиђено је да округ Београдски изабере 15 посланика, округ Смедеревски 12, Пожаревачки 30, Крајински 21, Црноречки 12, Гургусовачки 10, Алексиначки 7, Крушевачки 15, Ђупријски 13, Јагодински 15, Чачански 14, Руднички 12, Ужички 20, Ваљевски 21, Крагујевачки 22, Подрински 9 и Шабачки 18 посланика. Даље, у распису је наведено да ће Скупштини присуствовати: Теофан Станковић, протојереј смедеревски; Филимон Гргуљевић из Ђупријског округа, настојатељ маласијски; Софроније Х. Марковић, из Ваљевског округа, парох баболучки; Хаѿи Максим Нешковић, из Рудничког округа, игуман вољавачки; Вукосав Танасијевић из Чачанског округа, протојереј карановчки; Василије Константиновић, из Гургусовачког округа, парох суводолски; Мирко Михајловић из Крајинског округа, протејереј копривнички (АС, МУД-п, 1843, VI, 16).

Пошто Порта због руског противљења није издала берат, Намесништво је у договору са Саветом 31. јула 1843. године сазвало Скупштину у Крагујевцу.¹⁷ Иако је Министарство унутрашњих дела изричито нагласило да се „сви они депутирци који су за саслушаније берата опредељени, на сада предстојећу скупштину позову“, на њој је учествовало чак 168 посланика из Крагујевачког округа.¹⁸ Непозваних посланика, било је по пет из Шабачког и Смедеревског округа и четири из Београдског округа.¹⁹ Дакле, иако је Скупштина у Крагујевцу сазвана према поменутом пропису од 18. јула 1843. године, на њој су због специфичне политичке ситуације у вези доношења одлуке о прогонству уставобранитељских првака, учествовале бројне непозване Вучићеве присталице.²⁰ После распуштања Скупштине задржано је 56 посланика до доношења берата.²¹

Међутим, Министарство унутрашњих дела је приликом сазивања скупштине за 14. септембар 1843. године- распис од 5. септембра- позвало више посланика него за претходну скупштину.²² Из Београдског ок-

¹⁷ Расписом Министарства унутрашњих дела за Народну скупштину у Крагујевцу требало је изабрати из округа Београдског 15 посланика, Смедеревског 13, Пожаревачког 31, Крајинског 22, Црноречкиог 12, Гургусовачког 10, Алексиначког 8, Крушевачког 17, Ђупријског 13, Јагодинског 16, Чачанског 15, Рудничког 13, Ужичког 23, Ваљевског 21, Крагујевачког 22, Подринског 9 и Шабачког 18 (АС, МУД-п, 1843, VI, 16).

¹⁸ АС, МУД-п, 1843, VI, 16.

¹⁹ У списку за исплату посланичких дневница изричито написано да су непозвани посланици. Непозвани посланици из Крагујевачког округа се не помињу у списковима (АС, МУД-п, 1843, VI, 16).

²⁰ На Скупштини у Крагујевцу у августу 1843. било је 445 изабраних, 14 непозваних посланика и 48 чиновника и представника свештенства, односно 507 депутата. У њиховој пратњи било је 86 момака и пандура. Начелство округа Крагујевачког је 17. августа 1843. известило Министарство унутрашњих дела да је из касе Начелства за дневнице посланицима исплаћено 27.792 гроша и 24 парце. Издата сума је урачуната у расход Начелства одлуком Министарства унутрашњих дела 25. августа 1843. године. Из приложеног списка може се закључити да су дијурне исплаћиване за пет до седам дана. Народним депутирцима по 8 гроша, окружним начелницима и председницима окружних судова по 14 гроша, среским начелницима по 12 гроша, свештеницима по 10 гроша, пандурима и момцима по 5 гроша, председнику Апелационог суда 15 гроша. Савет је 4. септембра 1843. године одобрио те трошкове, али је препоручио Министарству унутрашњих дела да за предстојећу Септембарску скупштину дневнице исплаћује позваним на скупштину посланицима (АС, МУД-п, 1843, VI, 16).

²¹ АС, МУД-п, 1843, VI, 16. Книћанин је из Крагујевца известио Министарство унутрашњих дела 17. августа 1843. да му је „више од 30 депутираца овде налазећи“ тражило повећање дневнице са осам на десет гроша (А САНУ, 7051/102). Из Книћаниновог писма Министарству унутрашњих дела 9. септембра 1843. међутим, сазнајемо, да је после скупштине у августу у Крагујевцу остало 56 посланика (А САНУ, 7051/104).

²² АС, МУД-п, 1843, VI, 16).

руга 35, Смедеревског 20, Пожаревачког 50, Крајинског 35, Црноречког 20, Гургусовачког 20, Алексиначког 20, Крушевачког 30, Ђупријског 20, Јагодинског 20, Чачанског 30, Рудничког 20, Ужичког 30, Ваљевског 40, Крагујевачког 60, Подринског 2 и Шабачког округа 30 посланика. Осим изабраних на Скупштину су долазили и позвани посланици: окружни начелници или њихови помоћници, председници и чланови окружних судова, свештеници, представник војске и Апелационог суда. Уставобранитељска влада је настојала да скупштина својом бројношћу и репрезентативношћу добије што свечанији карактер. Посланици, нису морали да имају оверена пуномоћја, „но само ће Начелничество дужно бити исте с потписом својим снабдети за увереније да су они на тај конач овамо послани.“²³ Министарство је накнадним расписом 6. септембра 1843. године обавестило окружна начелства да при избору „и оне депутирце у Крагујевцу наодеће се у виду има.“²⁴ Посланике су предводили окружни начелници или помоћници. Духовна лица одређена за Септембарску скупштину у већини су учествовала на претходној скупштини у Крагујевцу.²⁵ Посебно је наглашено да се само означени број депутата пошаље на скупштину „а никако више, јербо се онима који преко числа својевољно на скупштину пођу, неће дијурна из касе народне давати.“²⁶ Министарство унутрашњих дела наложило је 11. септембра 1843. године Управи вароши београдске да по механама обезбеди станове за посланике „тако како ће депутирци свакога окружија сви на близу и недалеко од свога старешине бити“. За чиновнике и свештенике, требало је наћи комфорнији смештај.²⁷

На Септембарској скупштини 1843. године у Београду према документу који доносимо у прилогу учествовала су 572 народна посланика (депутирци, чиновници и свештеници). Уз њих је било 82 пандура за које су, такође, исплаћене дневнице. Висина посланичке дневнице зависила је од ранга и чина посланика. Дневница председника Апелационог суда (Стеван Магазиновић) износила је 15 гроша, окружних начелника, пред-

²³ АС, МУД-п, 1843, VI, 16.

²⁴ *Исџо.*

²⁵ У распису су наведена имена духовних лица која ће присуствовати Септембарској скупштини: Теофан Станковић, протојереј смедеревски, Стефан Михајловић, игуман горњачки из Пожаревачког округа, Хаџи Јосиф игуман манастира Вујан, Вукосав Танасијевић, протојереј карановачки и члан конзисторије, Никола Николајевић, протопрезвитер неготински, Сава Петровић, архимандрит манастира св. Романа и Петар Сајић, протопрезвитер ваљевски (АС, МУД-п, 1843, VI, 16).

²⁶ *Исџо.*

²⁷ Управа вароши Београда известила је Министарство унутрашњих дела 15. септембра 1843. да је одредила станове за смештај посланика (АС, МУД-п, 1843, VI, 16).

седника/чланова окружних судова и архимандрита 14 гроша, среских начелника и протопрезвитера 12 гроша, народних посланика 10 гроша, момака и пандура 5 гроша. Из државне касе је на исплату дневница учесницима Септембарске скупштине исплаћено 49.643 гроша.²⁸ У односу на скупштину у Крагујевцу на којој је за дневнице потрошено 27.792 гроша, у дневнице посланика Септембарске скупштине урачунати су и дани доласка и повратка са скупштине. „Депутирцима“ из Крајинског и Црноречког округа исплаћене су десетодневне дневнице, посланицима из Ужичког, Алексиначког и Крушевачког округа, дневнице за девет дана и тако даље.

Ефемерни спектакл обнародовања берата и рад Септембарске скупштине описан је у *Српским новинама*.²⁹ Народни посланици су у Саборној цркви рано ујутро 14. септембра 1843. године најпре присуствовали литургији. Потом их је на Калемегдану по окрузима из којих су долазили церемонијал мајстор свечаности, привремени управник вароши београдске, Раја Дамјановић распоредио испред узвишења са којег је читан берат. Из сваког округа изабрана су по два посланика и они су се придружили члану намесништва Милосаву Здравковићу Ресавцу, члановима Савета Матеју Ненадовићу и Стевану Стојановићу и двојици официра у делегацију, која је званично и свечано позвала кнеза Александра да дође на Скупштину. Када је кнез приспео на Калемегдан, делегације састављене од високих српских чиновника позвале су на исти начин најпре београдског мухафиза Хафис-пашу, а после и Портиног чиновника који је донео берат. „Сад је цела Скупштина и сав нагомилани народ жељно изгледао на овога чиновника, који се заиста укаже, носећи на прсима у белој свили завијен султански берат, нашто пред њега из шатора изиђу Књаз и Паша. Намесници, совјетници и попечитељи, барон Ливен и конзули, и он приспевши

²⁸ У ту суму урачунато је 680 гроша за посланике који су задржани код кнеза у Крагујевцу после одржане скупштине у августу 1843. године и сума од 70 гроша послата Стевану Павловићу у Крагујевац (АС, МУД-п, 1843, VI, 16). Министарство финансија је 13. октобра 1843. године поднело Савету на одобрење рачун трошкова Септембарске скупштине. Савет је 18. октобра 1843. рачун проследио на преглед Главној контроли, која је закључила да је према решењу Савета од 18. јула 1843. на скупштини за објаву берата о кнежевом именовану требало да буде 480 посланика за које је требало исплатити 26.733 гроша. Контрола је, даље, закључила да је на скупштини било 714 посланика, више за 234 посланика и 22.910 гроша (АС, ДС, 1843/400. МКФ, ролна број 98). Министарство унутрашњих дела је у допису Савету 20. маја 1844. године навело да су Савет и Главна контрола пред собом имали списак расхода са скупштине одржане у Крагујевцу у августу 1843. године и да је Савет решењем од 4. септембра 1843. расход са те скупштине одобрио (АС, МУД-п, 1843, VI, 16).

²⁹ СН, бр. 71, 4. септембар 1843; СН, бр. 72, 7. септембар 1843. М. Тимотијевић, *Ефемерни сјекћийкл за време владавине кнеза Милоша и Михаила*, Перистил 31-32 (1988), 305-312).

пред султански бераг, ч[естити] Паша, који га пољуби и поднесе светлуме Књазу, те га и он пољуби, затим га опет истом чиновнику преда, који се на одређено, узвишено, црвеном чојом обштрто место попне и велегласно на турском језику прочита. По прочитању сиђе се и преда бераг ч[еститом] Паши који га пољуби и светлуме Књазу вручи. Затим на исто место попне се началник полицајно-економског одељења у Попечитељству внутрени дела г[осподин]. Атанасије Николић и превод берата на српском језику јасно и разговетно прочита. После тога је пукао у граду 21 топ, и толико исто у нашој касарни.³⁰ Затим су кнез и народни посланици кренули поново у Саборну цркву, пред којом их је чекао упарађени шпалир војске и војни оркестар. Митрополит Петар одржао је молепствије и пригодну беседу о дужности владара. Из Саборне цркве свечаност се пренела у кнежев конак. Сваки посланик лично је честитао кнезу Александру на избору.³¹

Другог дана заседања код зграде Суда вароши београдске у Савамали, 15. септембра, посланици су расправљали о мерама које би влада требало да предузме код руског двора и Порте у циљу повратка Вучића и Петронијевића из прогонства. „По дугом узјајном, заиста мудро саветовању, тврдо би закључено: да се начини прошеније на његову Светлост и на високославни Совјет земаљски, у коме они народни депутирци у име свега народа српског моле Књаза и Совјет земаљски, да од милости царева издејствују повратак у отечество г[оспoде] Вучића и Петронијевића ... како би се већ једанпут и предрага Србија... на отличном степену стојећим државама Европе...уподобити могла.“³² Скупштина је, чак, предлагала формирање сопствене делегације која би „о свом трошку“ посетила Цариград и Петроград где би у непосредном разговору са османским и руским званичницима представила важност Вучићевог и Петронијевићевог повратка у Србију. Трећег дана заседања расправљало се о законима које је требало донети, дуго припреманом грађанском законику, те закону о школама. Скупштина је закључена 17. септембра. Тог дана, поподне, посланике су поздравили и од њих се опростили кнез, митрополит Петар, руски конзул Вашћенко, руски специјални изасланик барон Ливен и други високи српски званичници. Скупштини се прво обратио барон Ливен, па кнез Александар. Ливен је позвао посланике да се убудуће старају о одржавању мира и поретка, на слогу и послушност кнезу и властима. „Књаз који је и дуже на скупштини остао, кратко, но јасно и поразитељно народним депутирцима верност, послушност и непоколе-

³⁰ СН, бр. 71, 4. септембар 1843. У истом броју новина и превод берата.

³¹ СН, бр. 71, 4. септембар 1843.

³² СН, бр. 72, 7. септембар 1843. Датум у наведеном документу је антидатован и према њему Народна скупштина наведена молбу поднела је првог дана заседања скупштине 2/14. септембра (АС, МИД-в, 1843, II, 240).

бимост препоручи, њи и осталу браћу Србе поздрави и тако их са с *Бојом осћајте браћо и срећан вам њић желим*, распусти и оде.³³

Септембарска скупштина 1843. године имала је, првенствено, свечарски карактер. На њој није донета ниједна важнија одлука, ако се изузме захтев Кнезу и Савету којим је тражено да се руски двор и Порта замоле за дозволу у вези Вучићевог и Петронијевићевог повратка у Србију. Молбу су пред митрополитиом Петром пописали сви посланици и она се налази у прилогу овог рада.³⁴ Септембарска скупштина, међутим, значајна је по настојању кнеза Александра да уз помоћ својих присталица у време Вучићевог и Петронијевићевог одсуства, оснажи своју власт. Наиме, Скупштина је осим горе поменутог акта, саставила још једну молбу („прошеније“) о чијем се садржају посредно зна. Посланици су, наиме, тражили да се постојећи Савет збаци и уместо њега изабере три саветника који би помагали кнезу у вршењу власти; тражена је смена свих чиновника које је Вучић поставио 1842. године, и на крају, протеривање чиновника пореклом из Аустрије.³⁵ На Септембарској скупштини 1843. године први пут од династичког прерврата се појавила политичка групација „књажевци“ насупрот које су били „вучићевци“.³⁶ На превазилажењу подела унутар Скупштине истакао се Лазар Арсенијевић Баталака, председник Суда округа београдског.³⁷

За време владавине уставобранитеља после Септембарске скупштине 1843. године одржане су још Петровска скупштина (1848) и Светоандрејска скупштина (1858). Уставобранитељи, иако су се декларативно залагали за скупштину, суштински су били против њеног сазивања. Аврам Петронијевић се непосредно после Септембарске скупштине изјаснио за редовно једногодишње сазивање скупштине. (...) „Књаз, ондак и да оће ко да за свој ћеф мути у народ и да кога подстрекава, неће га нико послушати, јер ће свако знати да иде време скупштине, пак ће она то ислежити и тиме пресећи у народу они бунтови, који су до сад на лаку руку чињени“.³⁸ Иако

³³ СН, бр. 72, 7. септембар 1843.

³⁴ АС, МИД-в, 1843, II, 240. Кнез је обавестио Савет 27. септембра 1843. године да је скупштинску молбу „коме надлежи предложио и свуда гди треба о уваженију истог нуждне кораке учинио.“ АС, ДС, 1843/400; В. Вучковић, *нав. дело*, 128. Одлука о повратку Вучића и Петронијевића није зависила од Кнеза и Народне скупштине, већ од става Русије. Изгнани уставобранитељски прваци у Србију су се вратили после годину дана.

³⁵ Ј. Милићевић, *нав. дело*, 130–131

³⁶ Исто.

³⁷ Ј. Милићевић, *нав. дело*, 130–131; А. Ивић, *нав. дело*, 124–125.

³⁸ Р. Ј. Поповић, *Мемоар Аврама Пејтронцијевића из 1843. године*, Мешовита грађа– Miscellanea, књ. XXXI (2010), 206–208.

су у уставним пројектима скупштину предвиђали Матија Бан (1846) и Фрања Зах (1847) она је, у новим политичким околностима, постала излишна.³⁹ Вучићев тријумф на Петровској скупштини у Крагујевцу 1848. године, уверљиво је доказао осталим уставобранитељима да скупштину зарад очувања унутрашњег мира не треба убудуће сазивати. Септембарска скупштина 1843. и Петровска скупштина 1848. године су, према томе, одисаји некадашњег скупштинског зборовања. Нова етапа у историјском развоју установе народне скупштине у Србији наступила је 1858. године када је донет закон о Народној скупштини. Иако се образовано чиновништво Кнежевине (реч је о државним питомцима школованим на високим школама средње и западне Европе), залагало за напредне либералне идеје, ниво економског развоја, образованости становништва, индустријализације и што је пресудно, државног статуса државе, онемогућавао је да се примени у Србији. Слободан Јовановић пише да је кнез Михаило за време своје друге владе говорио једном скупштинском секретару да „докле год скупштинари не умеју ни свога имена потписати, дотле се, Бога ми, ви младићи узалуд журите да прокламујете велике слободе!“⁴⁰ Знак крста испред имена огромне већине народних посланика Септембарске скупштине 1843. године потврђује кнез Михаилове речи.

Документ који прилажемо чува се у Архиву Србије у фонду Министарства иностраних дела, внутрeно одељење.⁴¹ Документ је писан предвуковском ортографијом и правописом. Ми смо га приредили према данашњем правопису.

Прилог I Молба Народне скупштине кнезу Александру – 2/14. септембар 1843. године

„Ваша Светлост, милостивјејшиј Господару!

Колико је брига душу нашу у последња времена среће ради отечества обузимала, и колика је неизвесност нас мучила, добро је познато Вашој Светлости. Ни она блага уверевања од стране Високе Порте, ни велика она

³⁹ Љ. Кандић, *Покушај нормативної реулисања йоложаја Скуйшћине за време усїавобранишеља*, *Анали Правног факултета* 1 (1987), 35–48; Р. Ј. Поповић, *Пројект усїава Србије Маїије Бана из 1846. године*, *Мешовита грађа/Miscellanea XXXIV* (2013), 149–171.

⁴⁰ С. Јовановић, *Друїа влада Милоша и Михаила*, Београд, 1923, 131–132.

⁴¹ АС, МИД-в, 1843, II, 240.

наклоност господина генерал-мајора барона Ливена⁴² од стране велике Русије, нису у стању била нас довољно успокојити и ублажити. Јер, удаљеније г[осподе] Вучића и Петронијевића које је непремјено зактевано, свагда нас је у сумњу неку доводило да ли ће жеље народње испуњене бити. Зато смо ми, поткрепљени трудом и настојавањем Совјета земаљског, на Скупштини народној месеца јунија, о[ве] г[одине] у Топчидеру бившој, молили господина барона Ливена, да спокојства и среће ради земље и народа остави нам у Отечеству госпуду Вучића и Петронијевића. И наша молба би утолико примљена, да је господин барон Ливен међутим њи у Отечеству оставио на сопствену своју отвјетственост. Но, добивши на путу нове тога ради налоге и заповести врати се из Варшаве натраг у Србију, да оно што је пре на свој одговор оставио, сад с поновљеном заповестју у дејство приведе, којим се народ у нову опет бригу и неспокојство баца, страшећи се неугодни и несрећни сљедствија. Тим поводом колико је Народна скупштина у Крагујевцу с концем јулија месеца о[ве] г[одине] држана код господина барона Ливена настојавала, да се то каквим-таквим начином или пожертвованијем мимоиђе, Ваша Светлост је, самим својим учестијем, познала и показала. Но, ништа не успевши, морали смо попустити и нашој судбини предати се, добивши то уверење да ће берат потврдитељни непремјено сљедовати, и да само по засведоченој покорности нашој нама пут отворен с молбом остаје, с тим обећањем и уврењем да ће и сам господин барон Ливен у том случају од своје стране поткрепити жељу и молбу народа код Императора свога и великог покровитеља нашег, да се г[оспода] Вучић и Петронијевић што скорије у отечество поврате.

Благодареније буди Богу, да је приспевшим потврдитељним бератом који смо данас са превеликом радостју саслушали једна велика жеља наша испуњена и једна брига разгнана, и да је пут к милости царској отворен. И при срећном ступленију Ваше Светлости на достоинство књажеско и правленије земље и народа српског, ми за свету и прву дужност нашу почитујемо најпокорнију молбу Вашој Светлости поднети да би сагласивши се са царским људима, нарочито с господином бароном Ливеном на кога уверавање и ходатајство велику надежду полагамо, код премилостиви цара жељу и молбу народа српског представити и својим ходатајством поткрепити милост имали, како да се удаљена господа наша Вучић и Петронијевић, којим смо с толиком благодарностју обвезни, што скорије у отечество среће и благостојанија општега ради, за ког су се толико трудили, поврате. И ако Ваша Светлост са согласијем господина барона Ливена за

⁴² Вилхелм Карлович Ливен (1800–1880), руски пешадијски генерал, барон, царски ађутант и изасланик у поверљивим дипломатским мисијама. У Србију је долазио у децембру 1842. и лето 1843. године.

поспешније издјествовање и полученије ове милости царске за добро судили будете, да се из средине наше депутација какова на премилостиве царева пошље, која би лично предстати и прошенија поднети имала, то ми не само никакова труда жалити ни штедети нећемо, но шта више, ми ћемо то као дело совјести, дело благодарности, и особите љубови спрема отечества, ползе и среће народне сматрати. И у исто време очекујући у предмету овом благоспешног премилостивог удовлетворенија, јесмо Ваше Светлости Скупштина у Београду 2-ог септемврија 1843. (Н°5) свеподањејми преда
 мном М[ирополитом] Петром

депутати народњи.“⁴³

⁴³ Молба Народне скупштине Савету од 2/14. септембра 1843. године гласи: „Високолавни Књажевства Србије Совјете! Радостном приликом данашњег торжества (свечаности – прим. Р. П.) за отечество наше предали смо ми Његовој светлости књазу нашем Александру прошеније с том покорном молбом да би са согласијем царски људи, нарочито господина генерал-мајора Ливена својим путем и начином сходно жељи народној код премилостиви царева (нечитка реч) и ходајствовати не пропустио како да се господа наша Вучић и Петронијевић, успокојенија народна и опште ползе и напретка ради отечества, што скорије у отечество поврате. Ми се надамо да и високославни Совјет кога смо ревност и труд у том смотренију нарочито приликом Скупштине у Топчидеру месеца јунија о[ве] г[одине] држане искусили, неће пропустити и од своје стране својим путем и начином њ[еговој] с[ветлости] премилостивом Књазу нашем силе своје присојединити, труде олакшати и сојединити жељу своју са жељом народном, сва могућа употребити, како да се пожељно намереније на општу радост и срећу отечества постигне. Скупштина у Београду 2. септембра 1843. (АС, ДС, 1843/400, мкф. рол. бр 98). Такође, иза овог акта следе потписи народних посланика Септембарске скупштине 1843. године.

Од стране свештенства:

Сава Петковић, архиман[дрит]

св[ето]романски

Стефан Михаиловић, игуман

горњачки

Стефан Станковић,

протопр[езвитер] смедер[евски]

Николај Николајевић,

протопр[езвитер] неготински

Вукосав Атанасијевић, протојереј

карановачки и члан Конзисторије

епархије ужичке

Петар Сајић, протопрезвитер

ваљевски и член конз[историје]

шабачке

Максим Дрењаковић, парох сепачки

Од стране Апела[ционог] суда:

председатељ, потполковник,

Стеф[ан] Магазиновић

Од стране Суда вароши Београда:

председатељ, Јован Туцаковић

Од стране Управитељства вароши Београда:

Рад[ован] П. Дамјановић

Депутирци граждани:

Вучко Божић

Таса Ђорђевић

Никола Јосифовић

Риста Величковић

Окружје београдско:

началник окружни, Јован М. Ресавац

председатељ, кавалер, Лазар Арсе-

нијевић

началник среза Туријског, Панте-

лија Грујичић

начал[ник] среза Посавског Јован
Јоксић

+ Мратинко Радисављевић

+ Матија Петровић

+ Неша Бојић

+ Јован Здравковић

+ Стојан Грковић

+ Јован Радовановић

+ Јоца Митровић

+ Лука Михајловић

+ Никола Ивановић

+ Стеван Секулић

+ Матеја Гајић

+ Митар Томић

+ Петар Војиновић

+ Панта Николић

+ Иван Михајловић

+ Вуја Николић

+ Драгић Божићевић

+ Живан Веселиновић

+ Стеван Петровић

+ Радован Никитовић

+ Никола Павић

+ Лазар Аксентијевић

+ Јеремија Миловановић

+ Сретен Радојичић

+ Павле Митровић

+ Петар Николић

+ Павле Радовановић

+ Дамјан Радосављевић

+ Сретен Весковић

+ Милован Мијатовић

+ Добросав Ивановић

+ Јован Пантић

+ Стеван Констандиновић

+ Илија Ивановић

+ Митар Митровић

+ Јован Јокић

+ Живан Рајковић

Окружје крагујевачко:

окожни председатељ, мајор Јеремија Станковић
 окожни началник, капетан, Ранко Матејић
 + Митар Гавриловић
 + Вукашин Ждерић
 + Глиша Марковић
 + Ранко Богдановић
 + Максим Ђокић
 + Вук Николић
 + Илија Милосављевић
 + Мијаило Којић
 + Величко Карађајић
 + Петар Милић
 + Јован Јаховић
 + Милан Мићић
 + Стеван Недељковић
 + Обрад Николић
 + Миливоје Миленковић
 + Јован Милосављевић
 + Марко Мијатовић
 + Јован Џајовић
 + Милић Тодоровић
 + Андреја Лукић
 + Коста Николић
 + Миленко Војадиновић
 + Дена Стојковић
 + Обрад Младеновић
 + Марко Максимовић
 + Стеван Богдановић
 + Добросав Првуловић
 + Милоје Бркић
 + Петар Селенић
 + Цветко Савић
 + Миленко Павловић
 + Василије Максимовић
 + Милосав Вељковић
 + Ђурђе Живадиновић
 + Миливоје Миловановић
 + Милош Марисављевић

+ Милоје Вучетић
 + Ђорђе Поповић
 + Марко Ђорђевић
 + Милосав Вељковић
 + Петар Арнаутовић
 + Петар Стојковић
 + Павле Петровић
 + Никола Новаковић
 + Никодија Милосављевић
 + Урош Вујић
 + Павле Михајловић
 + Марко Петровић
 + Мијаило Срећковић
 + Павле Гавриловић
 + Вук Миловић
 + Мојсило Миливојевић
 + Никола Благојевић
 + Петар Новчић
 + Илија Крстовић
 + Констандин Вујичић
 + Стеван Минић
 + Марко Исаковић
 + Милоје Стевановић
 + Јанко Ранић
 + начеалник Среза јасеничког, Јован Концуловић

Окружје ваљевско:

началник окожни, мајор, Јефрем Гавриловић
 окожни председатељ, мајор, Гаја Дабић
 началник среза Посавског, Јеремија Карамарковић
 + Коста Марковић
 + Петар Савић
 + Срећко Ђурић
 + Милутин Ерић
 + Матија Ђелмаш
 + Пантелија Радојичић
 + Мијаило Јеличић

+ Ранко Стојковић
 + Трифун Младеновић
 + Живан Баленовац
 + Милић Николић
 + Павле Велимировић
 + Пантелија Пауновић
 + Веса Стојковић
 + Јован Стојковић
 + Василије Лукић
 + Петар Милановић
 + Паун Милошевић
 + Живко Шајиновић
 + Живко Грчић
 + Радован Перић
 + Јовица Тодоровић
 + Срећко Матић
 + Матија Николић
 + Илија Читаковић
 + Петроније Марковић
 + Никола Богдановић
 + Гаја Јовановић
 + Живан Лазич
 + Георгије Матијевић
 + Илија Радивојевић
 + Никола Пиргић
 + Андрија Виторовић
 + Живко Аџија
 + Крста Сировљевић
 + Радован Тодоровић
 + Живко Јанчић
 + Никола Катић
 + Милосав Ђурђевић
 + Алекса Ристић
 + Арсеније Лукић

Окружје шабачко:

околуни началник, капетан, Ђуко
 Стојићевић
 член суда околунија Шабачког, Ра-
 дован Пантелић
 Јован Станишић

+ Степан Тешић
 + Стеван Срдановић
 + Митар Петровић
 + Иван Јовановић
 + Мића Миленковић
 + Јанко Смиљанић
 + Мијаило Гемовић
 + Павле Росић
 + Никола Милосављевић
 + Павле Ивановић
 + Владисав Ковић
 + Јован Недељковић
 + Рајко Мартиновић
 + Митар Јелић
 + Милутин Пантић
 + Лазар Пантић
 + Нинко Исаиловић
 + Рајо Мијаиловић
 + Иван Ковачевић
 + Пантелија Ђурђевић
 + Милисав Костанџиновић[ић]
 + Живко Марковић
 + Матија Кузмановић
 + Илија Живановић
 + Стеван Милосављевић
 + Илија Филиповић
 + Глигорије Ружичић
 + Милосав Ераковић
 + Никола Ђурић
 + Миле Томић

Околуње подринско:

началник околуни, мајор, Илија
 Чворић
 председатељ околуни, капетан,
 Бошко Таџић
 + Никола Васић
 + Аврам Богосављевић
 + Перо Арсеновић
 + Вуколав Максимовић
 + Петар Стефановић

- + Максим Нешић
- + Јеремија Томић
- + Лука Јеврић
- + Пано Јерић
- + Гајо Поповић
- + Јаков Гладовић
- + Петар Гладовић
- + Васо Стефановић
- + Мићо Јевтић
- + Панто Катић
- + Пуреш Илијић
- + Јосиф Тадић
- + Милован Васић
- + Гаврило Петровић
- + Стеван Мићић
- + Леко Илијић

Окружје ужичко:

- помоћник окружја Ужичког,
штабс-капетан, Тома Радовић,
мајор
председатељ окружни, Деспот
Стеванов[ић]
- + Стеван Вишњић
 - + Филип Марковић
 - + Томаш Лазаревић
 - + Јевто Ђаковић
 - + Зарија Кецовић
 - + Јаћим Лукић
 - + Јоксим Витас
 - + Васо Миловановић
 - + Максим Деговић
 - + Петар Секулић
 - + Јован Матић
 - + Вучић Милићевић
 - + Милош Оврадиновић
 - + Гогич Тодоровић
 - + Тривун Марковић
 - + Митар Јанић
 - + Симеон Савичић
 - + Тодосије Панић

- + Тома Ђорђевић
- + Радоје Златић
- + Веселин Дерндаровић
- + Веселин Цернковић
- + Стеван Туцаковић
- + Милош Костић
- + Ђоко Каргановић
- + Јован Пејовић
- + Михајло Петровић
- + Вуле Василијевић
- + Павле Даниловић
- + Павле Ратковић
- + Милисав Пејовић
- + Паун Петронијевић

Окружје ђупријско:

- началник окружни, потполковник,
Богдан Ђорђевић
председатељ окружни, Јован Сара-
новац
- + Јован Јаковић
 - + Цанко Китић
 - + Стојан Китић
 - + Станко Цветковић
 - + Мата Гојковић
 - + Ђока Секулић
 - + Сима Шутић
 - + Лазар Вељковић
 - + Никола Маријић
 - + Петко Мијаилов
 - + Стеван Милутиновић
 - + Вучко Величковић
 - + Здравко Панић
 - + Никифор Секулић
 - + Петар Милијић
 - + Илија Јанковић
 - + Јовица Стевановић
 - + Милета Илијић
 - + Илија Ђорђевић
 - + Никола Ивановић
 - + Василије Недељковић

Окружје чачанско:

окружни началник, мајор, Илија Драгичевић

председатељ окружни Петар Радовановић

+ Мина Андрејић

+ Павле Јовановић

+ Гаја Драгањац

+ Бојо Шарац

+ Гаврило Илијћ

+ Мијаило Главоња

+ Сретен Јовановић

+ Станко Васиљевић

+ Радојица Васиљевић

+ Коста Глигоријевић

+ Радован Симоновић

+ Нешо Вуковић

+ Ђорђе Кићановић

+ Сава Станковић

+ Павле Карасимовић

+ Вук Милошевић

+ Радован Карапанца

+ Милутин Петровић

+ Стојан Бугарин

+ Јосиф Милекић

+ Анђелко Милошевић

+ Милован Мандић

+ Вук Радовић

+ Јован Златић

+ Панто Бугарчић

+ Јован Петронијевић

+ Василије Радисављевић

+ Ђока Перуничкић

+ Илија Чалуковић

Окружје смедеревско:

началник окружни, капетан,

Ант[оније] Р. Мајсторовић

председатељ окружни Ђорђе Љотић

+ Милутин Радовановић

+ Никола Петровић

+ Јања Ђорђевић

+ Мијаило Јовковић

+ Гаја Пауновић

+ Стеван Обрадовић

+ Илија Богдановић

+ Голуб Рајковић

+ Милосав Јанковић

+ Панта Павловић

+ Мита Мујадиновић

+ Милоје Радојковић

+ Милоје Аврамовић

+ Јован Милановић

+ Марко Милосављевић

+ Јанко Ђосић

+ Марко Лукић

+ Павле Станковић

+ Стеван Јовановић

+ Стеван Јелић

+ Илија Петровић

Окружје пожаревачко:

началник окружни, капетан, Добросав Здравковић

за председатеља окружног, член, Јован Томић

началник среза Моравског у

окр[ужију] Пожаревачком Лацко Протић

+ Матија Станимировић

+ Радоња Мијатовић

+ Мијаило Стратимировић

+ Петар Бакалче

+ Милојко Ненадовић

+ Милојко Крунић

+ Нестор Петровић

+ Станко Јовановић

+ Грујица Крштанић

+ Стока Јовановић

+ Радојко Милићевић

+ Стеван Милошевић

+ Стеван Стојковић
 + Ранко Милићевић
 + Никола Рацин
 + Сима Степановић
 + Јован Костић
 + Стеван Станковић
 + Илија Јовановић
 + Стока Стојићевић
 + Марко Мирковић
 + Мирко Рајковић
 + Милош Илијин
 + Никола Пајин
 + Стева Станојевић
 + Јевта Стојаковић
 + Јован Богдановић
 + Радивој Обрадовић
 + Илија Србов
 + Павле Адамовић
 + Лепа Каонац
 + Радосав Стошић
 + Јован Петровић
 + Јанко Чапуловић
 + Радојко Милошевић
 + Миленко Мијаиловић
 + Милојко Радојковић
 + Стеван Цакин
 + Степан Радовановић
 + Голуб Богојев
 + Милан Јевтић
 + Траја Констандиновић
 + Павле Рта
 + Јевта Миловановић
 + Глигорија Стокић
 + Стојимир Микић
 + Стојко Миленковић
 + Остоја Јевтић
 + Димитрија Симић
 + Јован Милосављевић
 + Рајица Миловановић

Окружје јагодинско:

началник окружни, мајор
 Јовица Николић
 за председатеља окружија, член,
 Здравко Миленковић
 + Лазар Радовановић
 + Петар Стојановић
 + Обрад Милосављевић
 + Никола Павловић
 + Милован Вукомановић
 + Петар Марковић
 + Радосав Милутиновић
 + Маринко Радовановић
 + Илија Поповић
 + Хаџи Иван Дошулић
 + Раденко Цветковић
 + Радосав Мијаиловић
 + Јеремија Јаблановић
 + Стојан Матејић
 + Сава Спасојевић
 + Павле Радовановић
 + Марко Ђурђевић
 + Јован Гмитровић
 + Димитрије Момировић
 + Павле Радовановић

Окружије крушевачко:

началник окружни, капетан, Радо-
 ван Петров[ић]
 председатељ окружни, мајор, ка-
 ваљер
 Милосав Браљинац
 + Младен Стојановић
 + Филип Богосављевић
 + Милисав Петронијевић
 + Арсеније Јоксимовић
 + Нешо Симоновић
 + Младен Живковић
 + Миленко Илијић
 + Сима Марјановић
 + Риста Љублављевић

- + Петар Пауновић
- + Јован Смиљанић
- + Риста Павловић
- + Милован Милијић
- + Илија Савковић
- + Вуксан Недељковић
- + Агатон Јевтић
- + Јаков Арсић
- + Мијаило Јаковић
- + Миленко Илијић
- + Милосав Симоновић
- + Радосав Канић
- + Вучко Ђорђевић
- + Младен Дамјановић
- + Петко Раденковић
- + Здравко Цвејић
- + Ђока Анђелковић
- + Јаков Јовановић
- + Вукоман Ђорђевић
- + Павле Савић
- + Милета Радосављевић

Окружје алексиначко:

- окожни началник, потполковник,
Јован Вучковић
председатељ Суда окожног, капетан,
Стојан Вељковић
- + Илија Манојоловић
 - + Иван Тривуновић
 - + Антоније Тривуновић
 - + Радојко Стеванов
 - + Стеван Станојевић
 - + Стеван Ивковић
 - + Петар Милојковић
 - + Ранђел Радивојевић
 - + Иван Стојковић
 - + Милета Пауновић
 - + Груја Живић
 - + Мојсило Миленковић
 - + Милосав Шајкић
 - + Радован Симић

- + Бранко Ранђеловић
- + Милета Живадиновић
- + Живадин Младеновић
- + Младен Милојковић
- + Груја Дачић
- + Марјан Стојић
- + Никодије Јовановић

Окружје гургусовачко:

- помоћник окожија Гургусовачког,
штабс-капетан, Јован Протић
член суда окожног, капетан, Ак-
сентије Срећковић
- + Милија Ранђеловић
 - + Крста Пешић
 - + Неша Живковић
 - + Груја Ивановић
 - + Живан Првуловић
 - + Јован Крстић
 - + Видоје Ђирковић
 - + Милојко Живковић
 - + Веселин Вељковић
 - + Ђура Петковић
 - + Живко Митић
 - + Риста Павковић
 - + Павле Рајковић
 - + Божа Милосављевић
 - + Риста Стојковић
 - + Видојко Станковић
 - + Тоша Марковић
 - + Марко Срејић
 - + Игњат Стевановић
 - + Милија Марковић
 - + Риста Живић

Окружје црноречко:

- окожни началник, мајор, Јеремија
Здравковић
член окожног суда Паун Марин-
ковић
- + Петар Рајковић

+ Дмитар Симоновић
 + Јанко Новаковић
 + Рајко Јовановић
 + Милош Петровић
 + Станко Крстић
 + Никола Ђурић
 + Рајко Петровић
 + Велисав Стојковић
 + Паун Илијић
 + Јован Ђурђевић
 + Баља Цоловић
 + Живко Радовановић
 + Илија Гмитровић
 + Марко Стојковић
 + Лека Милојковић
 + Вељко Стојановић
 + Тодор Стефановић
 + Станисав Стојановић
 + Миша Живадиновић
 + Спасоја Живковић
 + Станисав Марковић

Окружје рудничко:

окожни началник, капетан, Никола Радојловић
 окожни председатељ Милинко Ђорђевић
 + Марко Бушић
 + Ратко Јовановић
 + Арсеније Илијић
 + Иван Адамовић
 + Никола Вукосављевић
 + Тодор Пантелић
 + Мијаило Милић
 + Ђорђе Обрадовић
 + Сима Јовановић
 + Остоја Јевтовић
 + Јован Ивановић
 + Лазар Тодосић
 + Марко Радосављевић
 + Радован Банићанин

+ Гаврило Јанићијевић
 + Илија Вукосављевић
 + Проко Радојевић
 + Ђорђе Катанић
 + Марко Јевремовић
 + Периша Маслаћ
 + Маринко Смиљанић

Окружје крајинско:

за окожног началника, помоћник, капетан, Данило Стевановић
 за окожног председатеља, член, Михаил Георгијевић
 началник среза Кључког Јован Шљивић
 + Неша Цановић
 + Никола Марковић
 + Никола Царан
 + Мартин Михаилов
 + Живул Михајлов
 + Јован Ђорђевић
 + Крста Петров
 + Стан Поповић
 + Цвеја Михајловић
 + Јован Маринковић
 + Петар Кирић
 + Марко Здравковић
 + Думитру Станковић
 + Думитрашко Станко
 + Јон Недељковић
 + Глигорије Цакин
 + Динул Ђорђевић
 + Радоје Живковић
 + Лаподат Бађо
 + Думитру Михаило
 + Михаило Радојков
 + Паун Мишин
 + Милосав Стеванов
 + Никола Станојевић
 + Милан Макимов
 + Цека Марковић

+ Никифор Илић
 + Илија Миљковић
 + Милосав Илијић
 + Думитру Гика
 + Илија Поповић
 + Манојло Ђурин
 + Стојан Павлов
 + Илија Буљукбаша
 + Марко Величковић

арачлија, потпоручник, Атанасије
 Ивановић

Од стране Гарнизоног војинства
 капетан, Константин Јанковић
 поручик Стефан Матић.

SEPTEMBER ASSEMBLY OF 1843.

Summary:

Although the 1838 Constitution did not envisage the institution of the National Assembly, by his decree of 30 March 1839 Prince Miloš enabled its convocation with the previous consent of Russia and the Porte. The National Assemblies in Serbia from 1839 to 1843 were the polygon for conflicts between the Obrenovićs and the Defenders of the Constitution. During 1843, three National Assemblies were held – in Topčider in June, in Kragujevac in August and in Belgrade in September. At the National Assembly in Topčider, the resignations of Prince Aleksandar Karađorđević, Toma Vučić and Avram Petronijević were adopted, and the Regency was established. At the second session of this Assembly, Prince Aleksandar was elected the ruler of Serbia for the second time. At the August session, the Assembly accepted the Russian request relating to the banishment of Vučić and Petronijević from Serbia. At the Belgrade Assembly held on 14–17 September 1843, the berat was read, i.e. the act whereby the Porte endorsed for the second time Prince Aleksandar as the Prince of Serbia. Deputies were elected according to the Council's regulation of 18 July 1843. The election was overseen by the Ministry of Interior. There were 572 deputies from all counties of Serbia (elected deputies, civil servants, priests and judges). Total 49,643 groschen were paid from the government budget for per diems to national deputies. The official proclamation of the berat in Kalemegdan and appointment of Prince Aleksandar was the most important event at the Assembly. In addition, on the first day, the Assembly submitted an act to Prince Aleksandar and the Council, requesting from them to ask from the Russian and Turkish courts the permission for Vučić and Petronijević to return to the country. The Assembly discussed the need for the adoption of the Civil Code, educational laws and other regulations. Finally, the list of national deputies, participants in the September Assembly was submitted.

